

Az újságlap szerkesztője a sok gyászos hír mellett egy örvendetes eseményt is kívánt olvasóinak jelenten. Minthogy pedig a való tények körében azt hiába kereste, nem habozott egy olyat költeni. A mit Nándorfehérvár visszaszerzéséről ír, elejétől végig költemény.

E szerint Frangepán Kristóf értesült volna, högy a nándorfehérvári parancsnok rablókalandra kiindúlt, útját állotta és elfogta. Ez ajánlatot tett neki, hogy ha életét megkiméli, kezeibe juttatja Nándorfehérvárt. Frangepán elfogadta az ajánlatot. Ekkor a basa a magyar katonák egy részét török ruhába öltöztette, míg a másik résznek kezeit hátrakötötte; mire amazok ezeket, mintha foglyok volnának, maguk előtt hajtották. Így elértek a vár alá, melynek kapuit gyanutlanul megnyitották előttök. Mire a bentlált törököket felkonczolták és a várat megszállották.

Ezen előadás világosan mutatja, mily ovatossággal kell az ily újságlapokat használni. Tartalmuknak túlnyomó része alaptalan, kósza hírekből áll. De sok igaz részletet*) és jellemző vonásokat is tartalmaznak. És minden esetre érdekes látnunk, mikép értesült az eseményekről az egykorú közönség. Végre ezen újságlapok, mint bibliographiai ritkaságok is különös figyelmet érdemelnek.

XVI. SZÁZADBELI MAGYAR KALENDÁRIUMOK.

Közli: Szabó Károly.

I. 1571.

Kalendarium. Az égnek forgassabul meg ismert es el rendelt praktikaiual eggietembe, es mastani Vrunck Jesus születesse vtán MDLXXI esztendőre Curreloniai Szanizlo Jacobeius mester Crakkai academianak Astrolog. iudicioma szelrent. E. G. (Egyed-úti Gergely) által magiarrá fordetatoth. (Következik Magyarországn czimere) Stainhofer Gaspar által Beczben niomatot, az

*) Így például a mit az V. számú újságlap a budai zsidókról ír, bár mennyire valószínűtlennek látszik, megerősítést nyer Szulejmán hadjáratának török naplójából, melyben szeptember 22-re fel van jegyezve, hogy a budai zsidók száműzetnek és hajókra szállítatnak. (Német fordítása Hammernéi. Geschichte des Osmanischen Reiches. III. 643. 1.)

felseges Rom. Chaszar kegielmes engedelmebeöl. 8° A — G₂ = 6¼ iv = 50 sztlan lev.

Két részből áll: I. Naptár A—D₂. II. Astrologiai jóslatok D₃ —G₂. — A II ik rész külön czimlapja után következik a magyar kiadó Egyedúti Gergely ajánló levele pártfogójához Telegdi Miklóshoz, az esztergomi káptalan olvasó kaunonokjához.

Ismertette Stettner (Zádor) György, Tudománytár 1834. II. köt. 224—229 l., s utána Toldy, Új M. Muzeum 1853. II. köt. 189. l. — ki megjegyzi, hogy nem tudja, hol van a Stettner által leirt példány, s ki szerint a m. t. Akadémia könyvtárában csak az első ív hű másolata van meg.

II. 1572.

Kalendarium. Krakkai után készítette Egyedúti Gergely.

Ajánlva Vrancsics Antal esztergomi érseknek.

Teljesen ép példánya megvolt Jankovics Miklósnál. Lásd: Toldy értekezését a régi magyar naptárakról Uj Magyar Muzeum 1853. II. köt. 189. l.

III. 1573.

Kalendarium. Krakkói után.

Említi Waltherr László. Tud. Gyűjt. 1829. IX. köt. 116. 119. ll., ki szerint megvolt csonkán a m. nemz. Muzeum ktárában. Has. Toldy, Uj Magyar Muzeum 1853. II. 189. l.

IV. 1579.

Kalendarium. Es ez mostani M. D. LXXIX. Esztendőben törtenendő neminemü dolgokrul: Annak fölötte, az időnece naponkent köuetkezendő allapattyarul iratot Itelet. Irta Slovacius Peter Craccai Astrologus. Magyarra fordetotta Peechi Lukach. Ez esztendőben, ide mi felénc, a Napba es a holdba, semmi fogyatkozás nem leszen. Nyomtatattot N.-Szombatba 1579. Kis 8° 6 iv = 48 sztlan lev.

Megvan a m. nemz. Muzeumban. — Ismerteti Mátray Gábor, Uj M. Muz. 1853. II. 180. l.

V. 1580.

Cisio. (Johannes Regiomontanus = Königsberger János német munkájából fordítva). Kolozsvár, 1580.

Említi Regiomontanus ezen Kalendariumát, mely „magyarra fordítván Císio név alatt nyomtatott ki először ugyan Heltai Gáspár által Colosvárott 1580. esztendőben“ J* (Jankovics Miklós) Tud. Gyűjt. 1829. XII. 80. l, a nélkül, hogy az általa látott példány hollétét följegyezte volna. — Jankovics ezen állítólag Kolozsvártt 1580-ban nyomtatott Císio fordítójául Heltai Gáspárt nevezi meg, ki, miután az idősb Heltai Gáspár már 1574-ben meghalt, s Regiomontanus kalendariumának 1475—1513-ra szóló első kiadása hely és év nélkül, csak 1474. vagy 1475-ben jelent meg, csak az ifj. Heltai Gáspár kolozsvári nyomdász lehetett. — Valóban ő adta ki az általam ismert legrégebb magyar Cisiót Kolozsvártt 1592-re, melynek általa írt ajánlása kelt „Colosuarat 27. May 1590“, conclusiójában pedig Heltaitól ezen szavak olvashatók: „Én is eszt az Könyueczkét az Német írásból szóról szóra Magyar nyelvre fordítottam.“ — Ezek után mindaddig, míg 1580-ban nyomtatott példány elő nem kerül, kételkedni merek Jankovics 1580-iki kiadásának valóságán, s azt gyanítom, hogy Jankovicsnál, — kinek könyvészeti jegyzeteiben, különösen a nyomtatási éveket illetőleg igen sok pontatlanság található, — 1580. tévedésből áll 1590. helyett, a mikor történt valósággal az ifj. Heltai Gáspár fordítása.

VI. 1582.

Kalendariium 1582-re. Slovacius Péter krakkai kalendariuma után. Nyomtatta Mantskovith Balint. (Galgóczon.)

Ajánlva van Czobor Pál és Mártonnak.

Mint Jankovics által látott példányt említi Toldy Uj M. Muz. 1853. II. 190. l. — Hogy a nyomtatási hely Galgócz volt, bizvást következtethetjük abból, hogy Mantskovics Balintot mint nyomdászt 1584. és 1585-ben Galgóczon találjuk.

VII. 1583.

Judiciium — Magyar nyelven (Slovacius Péter kalendariumának fordítása). Bártfán nyomtatta Gutgesell Dávid 32 r.

Egyetlen teljesen ép példánya a m. Akad. ktárában. Legelőször ismertette Toldy Uj M. Muz. 1853. II. köt. 190. l.

VIII. 1584.

Kalendáriom és az Egeknek s Tsillagoknak forgásából az Időnek naponként való Itélete M. D. LXXXIV. Esztendőre. Magyarra

fordítatott Slovacius Péter mesternek Krakкаи Astrologusnak írásából. Nyomtatta Otmar Balint.

Igy adja a címet Sándor István M. könyvesház 10. l., ki Schwartner Statistíkája nyomán ezt tartotta a legrégebb magyar nyomtatott kalendáriumnak. — Említi ezt a szerinte krakkai magyar kalendáriumot Kazinczy Ferencz Kulcsár István, Hazai s külföldi tudósításaiban 1808. 31. sz. mint egy széles tudomány barátja birtokát Debreczenben. Ezen barátját Cserey Farkashoz 1808. april 30-dikán irt levelében, — mely eredetiben megvan a Kazinczy Cserey Farkashoz irt levelei gyűjteményében az erd. Muzeumban, — zárjel közt meg is nevezi, így (Nagy Gábor). — Nagy Gábor példánya hová lett, nem tudom.

IX. 1585.

Kalendárium.

Sándor Istv. M. könyvesház 243. l. ezt az általam nem látott magyar kalendáriumot így említi: „1585. Várad. Kalendárium. (Krakkai szerint Gyulai módjára.)“ E szavak Toldy szerint „egy eddig ismeretlen gyulai (vagy hihetőbben a gyula-fejérvári) nyomdára látszanak mutatni.“ — Uj M. Muz. 1853. II. 190. l. — Azonban bizonyos, hogy Sándor István a „Gyulai módjára“ szavakat Wessprémi szavainak félreértése következtében írta, ki *Succincta Memoria Medic. Hung. Centuria II. pars II.* 37. l. ezen váradi 1585-diki kalendáriumot így említi: „Calendarium illud Julianum, quod a. 1585. Magno-Varadini excusum fuisse cognouimus, ad normam Calendarii Craouiensis conscriptum.“ — Gyulán, mely vár 1566. óta török kézben volt, 1585 körül nyomdára gondolnunk sem lehet.

X. 1592.

Cisio Magyar nyelvűen rent szerint napoknak meg számlalásáról igazán rendeltettet. Adattatott ez melle ez világ teremteséről foguan ualó rövid Chronica. (Fametszet, Magyarország címere). Debreczenben, 1592. 8° A—D = 16 sztlan levél (4 levelenként).

Késmárki evang. lyc. — Megvolt 1870-ben Pesten Szalay Zsigmond ktarában is.

XI. 1592.

Cisio Magyar nyelvűen, és az égh írásánac és czillagoknak különb különb természetűneec folyásából való Practica. Melyből gyer-

mekekneec születéseknec természetec, és az Napoknac miuólta megismertetnec. Az az: Magyar Planétás Könyw. Invisibilia Dei per ea, quae facta sunt, intellecta, conspiciuntur. Rom. 1. vers. 20. Colosvarat Az Könywnyomtato által Magyarára fordítatot, és vyiolau kiadatot. Anno Christi 1592. Esztendőben. 4° A—P = 15 iv = 60 sztlan lev. (A szövegbe nyomott számos fametszettel).

„Az keresztyén olvasónac“ szóló ajánlás, melyet „az Colosuári Könywnyomtato Gáspár“ (ifj. Heltai Gáspár) irt, kelt „Colosuárat 27. May 1590. — Ebből következtetve feltehetjük, hogy ezen Cisio első kiadása már 1590-ben is megjelent. — Conclusiójában ifj. Heltai Gáspár írja: „En is eszt az Könyueczkét az Német írásból szóról szóra Magyar nyelwre fordítottam“ — es abbol az régi Attyáinc tartásoc szerént ki attam.“ — A benne levő hexameterek néhányát Horváth István közléséből Virág Benedek adta ki; valamennyit közzétette Toldy Ferencz, Kisfaludi-Társ. Évl. V. köt. 433—426. ll. — Hasonl. Uj M. Muz. 1853. II. köt. 190. l.

Egyetlen teljes példány a m. akad. ktárában.

XII. 1593.

Judicium Magyar Nyeluen, az O es Vy Kalendarium szerint Christus Vrunk születése után M. D. XCIII. esztendőre: Tenatus János M. Az Krakai fő Ocolaban rendeltetett Astrologusnak írásából Magyarra fordítottat Debrecenben.

Említi Weszprémi Succineta Memoria Medic; Hung. Cent. II. pars 2. 135. l., és utána Sándor Ist. M. könyvesház 12. l., — kik hibásan tartják ezt a második ismeretes magyarul nyomtatott régi kalendáriumnak.

XIII. 1597.

Calendarium és ez mostani M. DXCVII. esztendőben történendő néminemű dolgokrol. Az Craecai Bernard Doctor írásából Magyarra fordéta Peechi Lvkach. Nyomt. Nagy-Szombatba.

Thurzó György nádor latin és magyar nyelven irt naplójegyzeteivel.

M. n. Múz. (Farkas Lajos ktarából). — Említve Pesti Hirnök 1865. 29. sz.

XIV. 1599.

O és Uy Kalendarium. Christus Urunk születese utan 1599. Esztendőre. Ujfalui Imre Debreceni Schola Mester által iratta-

tot, es azon délre szamlaltatot. Debrecenben. 8° (valósággal 16°).
— Első ive Lugossy József ajándékából az erd. Muzeum ktá-
rában.

XV. É. n. (XVI. század).

Calendariom magyar nyelvű. Szekel' Estvan. H. és é. n. 8°
A — B_{vij} = 15 számozatlan levél.

Czímlapjának több mint kétharmadát a magyar czímer foglalja el. A korona alatti paizs négy mezőre osztva, a felső bal mezőn a 4 folyó, a felső jobb mezőn a hármás halmon álló kettős kereszt; az alsó jobb mezőn koronát tartó oroszlán, az alsó bal mezőn 3 oroszlánfő (Csehország és Dalmátia czímere) áll, mely czímer látható Székely István Krakkóban 1548-ban nyomtatott címlevelének hátlapján is. Ezen Calendarium kétségtelenül Vietor Jeromos krakkai nyomdász által volt nyomtatva, mint betűinek az azon kori krakkai magyar nyomtatványok betűivel való egyezése bizonyítja.

A mi a nyomtatás évét illeti, magának Székely Istvánnak előbeszédéből bizonyosnak tartom, hogy ez a könyvecske megjelenését 1538-nál későbbre nem tehetjük. Ezen előbeszéd, mai írásmóddal adva, következő: „Mikoron minden nemzetet látnék, hogy az ő nyelvén Calendariomot szerzene, kiből esztendőnek innepit megtudhatná, igen jónak vélem én is, hogy az magyar nyelvre az Calendariomot forditanám, kiből megtudhatnák az gyermekek nem csak az innepeket, hanem hány hét lenne minden esztendőbe az bus hagyat, mely nap lenne meg az ujság, hány órán támadna fel minden napon az nap, mikort kezdetnék el az tavasz, nyár, ősz, tél, kibe ennek felette be csenéltam az magyar Cisiót, hogy könnyvélkül is az innepeket megvethetnék, kivel vélem, hogy valamit használnék az magyarul olvasó gyermekeknek, kit jó neven ha veendnek, többre és nagyubra ennek utánna igyeközünk. Isten tartson meg bennetek.“ Kitészik az utolsó sorokból, hogy ez a gyermekek számára szánt legelső magyar örökös kalendárium Székely István legelső nyomtatott munkája, s minthogy tőle Krakkóban már 1538-ban ennél minden esetre fontosabb és terjedelmesebb két munka jelent meg, u. m. az „Istenes Énekek“ és a „Keresztyénség fundamentomáról való tanúság“: teljességgel nem kételkedhetünk a felől, hogy ezen kis kalendárium nyomtatási idejét 1538 előttre, vagy legalább is 1538 elejére kell helyoznünk.

Legelsőben ismertette ezen könyvecskét a Kulcsár István által szerkesztett Hazai és külföldi tudósítások 1808. évf. 31. számában Kazinczy Ferencz, ki barátja Cserey Farkas krasznai könyvtárából éppen azon példányt kapta kezéhez megtekintés végett, mely ma az erd. Múzeum tulajdona. Kazinczy az előbeszéből kétségtelennek tartja, hogy ez az első nyomtatott magyar naptár, a mi-ben teljesen igaza is van: nyomtatási évét azonban csak hozzávetőleg határozza meg e szavakkal: „a 26-ik lapon álló húshagyat táblájának lineája elébe tintával írta fel az esztendőket egykori birtokosa, nyilván, hogy az adott esztendőben előfordulandó húshagyat idejét bajos számlálgatás nélkül is egyszerre fellelje a szem. A 12-ik sor-nak elébe az 1550-t írta, s így méne le tovább, úgy hogy az utolsó (19-dik) sor elébe az 1557., a legelső elébe pedig osztán az 1538. esett: A kalendariom tehát már 1549-ben ki volt adva.“ — Kazinczynak ez a meghatározása, mely éppen nem bizonyítja azt, hogy e naptár 1549 előtt tíz s több évvel is meg nem jelenhetett volna, vitte Toldyt arra, hogy ezt az örökös kalendáriumot Krakóban 1549-ben nyomtatottnak állítsa, Uj M. Muz. 1853. II. 189. l. Ez állítását azonban, a tölem vett értesítés alapján, ő maga helyre igazította. A m. nemz. irod. tört. rövid előadásban Pest 1864—5. 59. l., a hol ezen naptárt h. és é. n. (Krakkó 1538.) megjelentnek írja; mit én az évre nézve, mint föntebb kifejtettem, teljes biztossággal nem mernék állítani.

Érdekesek e naptárban a minden hónapra írt két soros versek, melyekben a rimelésnek csak elvétve akad némi nyoma, hanem a rhythmus ereje érezhető több kevesebb sikerrel. Például:

Boldogasszony (Januarius) havára:

Vígan lakik | Boldogasszony | hava hő peccsenyével.

Vígan tartja | az ű vendégét | az meleg házba.

Szentgyörgy (Aprilis) havára:

Szentgyergy hava | terömt nekünk | szép virágokat.

És meg tiltat | rétet sok jó | szénáért.

Kisasszony (Augustus) havára:

Szénát hordat | házat rakat | kisasszony hava.

És jól lakik | ért gyümölcsesel | ű jó kedvvel.

Egyetlen teljes péld. az erd. Múzeumban. Ezen példány-nak is 12-dik levele kézirattal van pótolva, mi 1705-ben Szebenben történt; a másoló ugyanis e levél aljára följegyezte: „Cibinii Anno

Domini MDCCV. Ipsi Idibus Nov. — A címlevél hátlapján a könyv két régibb birtokosa így jegyezte föl nevét: „Sum ex Libris Pauli Schirmeri Cib. Patr. (Cibiniensis Patricii) Anno 1705. die 8. 7bris“ és „Sum ex Libris Johannis Georgii Ritter. Anno Domini 1735. die 8. August“. — E szerint Szebenben 1705-ben még más példának is kellett lenni, melyből a kiegészítés történt. Ma több teljes példány nem ismeretes. A M. A k a d. csonka példányából az A₁₋₃ és B₅ lev. (összesen 4 lev.) hiányzik.

AZ EGYETEMI KÖNYVTÁR RENDEZÉSÉRŐL.

Az egyetemi könyvtár nemcsak a monumentalis épület elkészültével, de egyúttal a korszerű rendezéssel új aerába lép.

Midőn 1786-ban a ferencziek zárdájának előrészét könyvtárrá alakították át, lebontván a folyosó- és czella-falakat s az így alakult nagy termet körül karzattal látták el, a falak mellett mind földszint, mind a karzaton nyílt szekrényeket alkalmaztak. Ezen szekrények tölgyfából készültek és nemcsak alakjuk volt díszes, de beosztásuk is igen czélszerűnek bizonyult, mert készítésöknél főfigyelmet a könyvek alakjára fordítottak s ez nálunk különösen fontos volt, mivel a könyvtár a klastromoktól elkobzott könyvgyűjteményekből alakult, s így igen gazdag foliansokban. A szekrények tartósság tekintetében is kiállták a próbát, úgy hogy a szebbeket még ezen túl is sokáig lehet használni, s ezért nagyobb részöket meg is tartják. A mi a terem megvilágítását illeti, arról is volt gondoskodva, mert a nagy teremnek fölül és alól összesen 20 ablaka volt. A könyvterem hossza 37 méter és 48 centiméter, szélessége 13 méter és 86 centiméter volt és a belépőnek imponans tekintet nyújtott, míg később a biztonsági oszlopok és a gyarapodást magokban foglaló újabb, festetlen és különféle alakú szekrények valóságos raktárrá nem silányították. A falakat földszint 30, a karzaton 28 théka vette körül, melyek ismét polczokra (gradus) oszlottak, a thékák római számmal, a polczok a—h betűkkel voltak megjelölve; a könyvek beosztásánál is ezen jegyek használtattak (a könyv táblájának belső részén, vagy a füzet külső boritékán, előbb tentával, később írónnal jegyezve). A munkák tudományszakok szerint helyez-